

Ledňáček říční hnízí i v Praze, ale nemá to jednoduché

Ledňáček říční (*Alcedo atthis*), nazývaný často létajícím drahokamem, je jedním z nejkrásnějších ptáků žijících na našem území. I přesto, že se vyskytuje především v přírodní krajině na přirozeně meandrujících potocích s čistou vodou a dostatkem rybí potravy, můžeme se s ním setkat v Praze na Vltavě a na řadě pražských potoků, kde na některých místech i hnízí. Musí se zde potýkat s mnoha problémy a rušivými vlivy (koupáním psů u hnízdni stěny s obsazenou norou, blízkostí fitness stezky, dětského hřiště, staveniště s hluknými bagry apod.). Vlivem revitalizací potoků paradoxně ubývá míst vhodných k hnízdění a následkem jejich údržby založené na odstranění vegetace na obou březích tito ptáci ztrácejí posedy potřebné k lovu ryb a možnost úkrytu.

Tento ptačí druh patří mezi srostloprsté (Coraciiformes). Na území České republiky se můžeme setkat s několika nápadnými zástupci uvedeného řádu – vedle ledňáčka s vlhou pestrou (*Merops apiaster*), jejíž výskyt se u nás rozšiřuje, s mandelíkem hajním (*Coracias garrulus*), který u nás naopak přestal hnízit, a s dudkem chocholatým (*Upupa epops*), v současnosti řazeným do řádu společně se zoborožci (Buceriformes). V České republice je ledňáček chráněn zákonem o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb., v platném znění, a jeho prováděcí vyhláškou č. 395/1992 Sb., v platném znění, a patří mezi zvláště chráněné druhy v kategorii silně ohrožený (SO). Ochrana se vztahuje na každého jedince ve všech vývojových stádiích i na jeho hnízdě. Vyskytuje se téměř v celé Evropě, ve velké části Asie i v severní Africe. Jde o částečně tažný druh – někteří jedinci zůstávají přes zimu v oblasti, kde hnízili, jiní odlétají na jih. Populace hnízdící na území střední Evropy je tvořena jedinci stálými, přelétavými a tažnými. Stálí

jedinci se po celý život pohybují v okruhu 50 km od svého rodiště, v případě mírných zim se zdržují v blízkosti hnízdě, v případě zim se silnými mrazy přelétají na nezamrzlé úseky toků v sousedství. Přelétaví se pohybují v širším okolí rodiště podle potřeb a životních podmínek, ale nestěhují se do zimovišť na jihu, a tažní jedinci odlétají nejčastěji do Středozeří nebo na jihozápadní pobřeží Atlantského oceánu. Někteří středoevropští migranti pravděpodobně zalétají až do severní Afriky. Migrační chování se mění s věkem, mladí ptáci na zimu většinou odlétají, zatímco starší zůstávají. Síla migračního instinktu může být různá i u mláďat ze stejné snůšky. Pokud je zima pro ledňáčky říční příznivá, bez teplot výrazně pod nulou, stálí samci obsazují svá hnízdě už koncem února a začínají se párovat se stálými nebo přelétavými samicemi. Tažní jedinci se vrací ze zimovišť v průběhu března až začátkem dubna. Hnízdni sezona pro tento druh začíná koncem března a trvá do konce září. V našich podmínkách

hnízí dvakrát až třikrát, byla zaznamenána i čtyři hnízdění v roce.

Ledňáček hnízí ve strmých březích vodních toků a nádrží, nejčastěji v meandrech a břehových nátržích, kde si vyhrabává noru dlouhou až 1 m (v dubnu 2019 byla na Berounce nalezena nora o délce 1,1 m). Někdy ji vyhrabává také ve vývratcích stromů. Noru tvoří chodbička a komůrka, do které samice snáší 4–7 vajec. Inkubace (zahřívání vajec až do vylíhnutí mláďat) trvá 18–21 dní, mláďata opouštějí noru ve stáří 23–25 dní. Během asi pěti dní po opuštění nory jsou dokrmovány většinou samcem, při posledním hnízdění na konci sezony oběma rodiči. V průběhu dokrmování se učí lovit. Následujících několik dní se ještě zdržují v blízkosti hnízdě a kontaktují se s rodiči, ti je pak z teritoria vyženou. Jde o silně teritoriální druh, hnízdni hustota se udává 1–3 páry na 10 km toku.

Hnízdění v dřívějších dobách a v současnosti

Ledňáček říční se vyskytuje především v přírodní krajině na potocích, které jsou lemovány přirozeným vegetačním krytem. Proto většinu lidí překvapí, že ho mohou zahlédnout i v Praze prolétnout těsně nad vodní hladinou Vltavy nebo pražských potoků, kde dokonce hnízí (viz tab. 1 a obr. 2).

Pavel Čtyrkoký ve svém článku v Živě (2000, 6: 276–277) uvádí, že první zaznamenané hnízdění tohoto druhu v Praze pochází ze začátku 20. století. Pozoroval ho preparátor pracující pro Antonína Friče, a to na Veslařském ostrově na Vltavě. V letech 1949–50 ledňáči hnízili v Královské oboře (Stromovce). Opakovaně využívanou lokalitou bylo také slepé rameno Vltavy v Zoologické zahradě v Troji. Co se týká pražských potoků, v 70.–90. letech bylo zaznamenáno hnízdění na Botiči, Rokytce, Kunratickém a Libuškém potoce.

Hnízdni stěna na Botiči u Osnice (tedy za hranicemi Prahy – potok dále protéká Prahou a ústí do Vltavy), kde v letech 1968 a 1991 ledňáček hnízdil, jak uvádí P. Čtyrkoký, je pravděpodobně stejná stěna, kde zahnízdil v sezoně 2018. Toto hnízdění však skončilo neúspěšně, mláďata stará asi 16 dní byla nalezena v noře mrtvá. Lokalita se nachází v lese, proto mohlo být příčinou ulovení jednoho nebo obou rodičů dravcem, např. krahujcem obecným (*Accipiter nisus*). Skutečnou příčinu ale určit nelze. Další hnízdni stěny, které ledňáček využíval v dřívějších dobách na Botiči, jako lokalita v Újezdu u Průhonic, u Fantova mlýna v Petrovicích a v Práčích, stále existují, ale v letech 2017 a 2018 využívány nebyly, ani v letošním roce zatím nejsou obsazeny. Mezi další lokality na Botiči patří hnízdni stěna pod Průhonickým parkem (nedaleko Prahy), kde ledňáček v r. 2017 dvakrát úspěšně vyvedl mláďata a v r. 2018 v rámci jedné stěny ve třech různých norách proběhla dokonce čtyři hnízdění, všechna úspěšně. Dvě po sobě následující hnízdění se vždy částečně

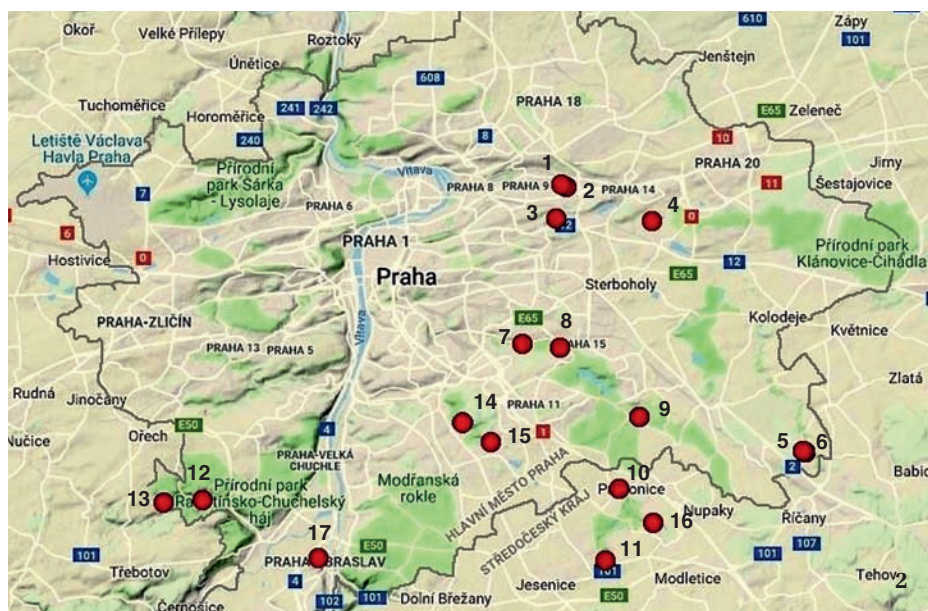
1

1 Samec ledňáčka říčního (*Alcedo atthis*) z páru, který v sezoně 2018 třikrát úspěšně vyhnízdil na dvou lokalitách na Radotínském potoce v Praze.

překrývala – v jedné noře samec ještě krmil mláďata, v druhé již samice seděla na další snůšce. Mláďata ze čtvrtého hníždění vylétla 8. září (přímé pozorování autorky tohoto článku). Tato stěna je nyní více než z poloviny zhroutčená, zanikly tím tři nory. Jedna nora v druhé části stěny vydržela, zatím však zůstává neobsazena. Důvodem sesuvu stěny mohou být otřesy způsobené těžkou technikou během drastických terénních zásahů na protějším břehu (vykácení velkého počtu stromů a odstranění veškerých keřů). Dalším místem každoročně využívaným ledňáčky je stěna v Křeslicích naproti dřevěnému altánu (už přímo v Praze, viz obr. 2), kde proběhla dvě úspěšná hníždění v sezoně 2017 a dvě v r. 2018. V loňském roce hnížděli také na Botiči v Hostivaři v břehové nátrži naproti Křesťanskému gymnáziu, kam se vrátili po revitalizaci uvedené části potoka v r. 2017. V noře byla ale nalezena mrtvá mláďata, příčinu uhybnutí ve stáří asi 11–12 dní neznáme. V době přípravy článku (duben 2019) probíhalo na Botiči zatím pouze jedno hníždění (samice seděla na vejcích) v hnízdni stěně v Záběhlicích na úrovni školy.

Na Rokytce byly dříve využívány lokality v blízkosti Pacova a v přírodní rezervaci V Pískovně (Čtyrský 2000). Obě místa už neexistují. V rezervaci ale došlo v rámci revitalizace mezi roky 2009 a 2010 v severní části nádrže k úpravě písčitého břehu pod zahrádkářskou kolonií, aby se ledňáček mohl opět vrátit. V sezoně 2017 zde proběhla dvě úspěšná hníždění, v r. 2018 také dvě. Ve sledovaném období existovalo na Rokytce ještě několik využívaných lokalit – v Nedvězí proběhlo jedno úspěšné hníždění v r. 2017 a v r. 2018 tři hníždění (ve dvou různých stěnách), z toho dvě byla úspěšná. V jednom případě byla v noře nalezena mrtvá mláďata stará asi tři dny. V jedné z těchto nor probíhá hníždění i letos. Dalším místem na Rokytce byla břehová nátrž v Hrdlořezech – hníždění v sezoně 2018 (úspěšně), v dubnu 2019 je nora opět obsazena. Na rozhraní Vysočana a Hloubětína u fitness stezky proběhla v r. 2017 dvě úspěšná hníždění, v sezoně 2018 čtyři ve dvou různých stěnách (dvě úspěšná). V jednom případě po bouřkách a přivalových deštích, kdy Rokytka dosáhla druhého stupně povodňové aktivity, došlo k částečnému zatopení hnízdni nory s vejci, přesto byla úspěšně vyvedena mláďata. Další hníždění v této lokalitě nedopadlo dobře – v noře zůstala mrtvá mláďata ve stáří asi 16–17 dní, v posledním případě byla nalezena v polovině srpna tři opuštěná vejce, inkubace vůbec neproběhla. V této lokalitě se nyní provádí revitalizace Rokytky, k narušení hnízdni stěny nedošlo. Protějším břeh je upravován, stejně jako koryto potoka, vegetace byla částečně odstraněna. Úprava koryta naštěstí skončila před zaháněním. I přes hluché prostředí (několik bagrů a množství dělníků) v této noře ledňáček zaháněl, v dubnu 2019 zde samice seděla na vejcích.

Pavel Čtyrský ve svém článku uváděl, že ledňáček hníždil také na Kunratickém potoce na okraji Krčského lesa a Zeleného údolí. Tato stěna už zanikla, ale v r. 2017 byla využita na Kunratickém potoce bře-

hová nátrž v blízkosti restaurace Na tý louce zelený. Hníždění skončilo neúspěšně, v době inkubace došlo po vydatných deštích ke zhroutení stěny, chodbička do nory úplně spadla. Vejce v hnízdni komůrce zničena nebyla, ale i přes uvolnění vstupu do komůrky se už rodiče nevrátili. Každoročně ledňáček na tomto potoce využívá noru v břehu Dolnomlýnského rybníka, kde v letech 2016, 2017 i 2018 úspěšně vyhníždil (obvykle během jedné sezony dvakrát). V r. 2019 zde opět probíhá inkubace.

Na Libušském potoce v Modřanské rokli se už s ledňáčky nesetkáme, nejsou zde žádné hnízdni příležitosti. Také pískovna v Modřanech v blízkosti bývalého cukrovaru už neexistuje, ledňácci se ale vyskytují v přírodní památce Komořanské a modřanské tůňe na břehu Vltavy, kde loví a přes zimu se sem stahují. Najdeme tu i několik míst potenciálně vhodných k hníždění, např. v březnu 2015 byl pozorován pár při hloubení nory mezi kořeny vyvráceného stromu (<http://birds.cz/avi/>).

Kromě výše uvedených míst se s ledňáčky můžeme také setkat na Radotínském a Lipanském potoce a za hranici Prahy na Dobřejovickém potoce. Na Radotínském potoce v chráněné krajinné oblasti Český kras proběhla v r. 2018 celkem tři úspěšná hníždění na dvou lokalitách (na Cikánci a mezi Taslarovým a Kalinovým mlýnem). Letos ledňáček hníždil na Lipanském potoce v přírodní památce Krňák (po zaústění potoka do slepého ramene Berounky). Na Dobřejovickém potoce na okraji Průhonického parku hníždili v r. 2017 dvakrát ve dvou různých norách v rámci jedné hnízdni stěny, v r. 2018 třikrát, ale pouze jednou úspěšně. V jednom případě byla v noře v době, kdy již měla být vylíhnutá mláďata, nalezena opět vejce. Je pravděpodobné, že hnízdící pár byl vyhnán jiným párem, ten snůšku zničil a nahradil ji svou. Další příčinou může být zmaření původního hníždění myšicí lesní (*Apodemus flavicollis*), která se zde vyskytuje. V dalším případě byla v noře nalezena mrtvá mláďata stará asi 16–17 dní. Skutečné příčiny zmařených hníždění ale nelze přesně zjistit. V dubnu 2019 v této noře probíhala opět inkubace.

2 Mapa hnízdíšť ledňáčka říčního na potocích na území Prahy a blízkého okolí využívaných v hnízdnicích sezonách 2017 a 2018 a počátkem sezony 2019. Číslo bodů odpovídá číslům lokalit uvedených v tab. 1. Upraveno podle: <https://www.google.com/maps>. Orig. A. Hadravová

3 a 4 Hnízdni stěna s opakovaně využívanou norou ledňáčka říčního na Rokytce v Nedvězí (obr. 3) a s detailem obsazené nory (4). Snímky A. Hadravové

Problémy, s nimiž se ledňácci musejí potýkat

Z výše uvedeného by se mohlo zdát, že ledňácci jsou na území Prahy relativně početní. Mají oblíbené lokality s opakovaně využívanými norami, kam se každoročně vracejí a hnízdí. Právě tyto lokality ale bývají různými stavebními zásahy ničeny (i přes jejich zákonnou ochranu). Další problém představují takové úpravy potoků, kdy dochází k tvorbě pozvolně sesvahovaných břehů, nebo dokonce k vydláždění strmých břehů, čímž ledňácci ztrácejí možnost hníždění. Také údržba potoků je často v neprospěch ledňáček, jak již bylo řečeno v úvodu. Co se týká rušivé činnosti, zdá se, že jsou tyto ptáci odolní. Dokážou úspěšně vyhníždít i tam, kde jsou silně rušeni.

Dalším ohrožením pro hnízdící ledňáčky je rozvodnění vodních toků po vydatných srážkách, což občas vede ke zhroutení části nebo celé hnízdni stěny. Jak již bylo zmíněno, příčinou neúspěšného hníždění může být ulovení jednoho nebo obou rodičů predátorem, a mláďata uhybnou z důvodu nedostatku potravy. Někteří predátoři, např. liška obecná (*Vulpes vulpes*), potkan (*Rattus norvegicus*), vydra říční (*Lutra lutra*), lasice kolčava (*Mustela nivalis*), l. hranostaj (*M. erminea*) nebo norek americký (*Neovison vison*), jsou schopni vyhrabat noru s rodiči sedícími na vejcích nebo s mláďaty. Rodiče mohou také uhynout následkem střetu s autem nebo nárazem do skleněných ploch protihlukových bariér, budov nebo zastávek hromadné dopravy. Další příčinou neúspěchu hníždění bývá opuštění mláďat kvůli

Tab. 1 Hnízdní lokality a průběh hnízdění ledňáčka říčního (*Alcedo atthis*) na území Prahy a okolí v letech 2017–18 a dubnu 2019

Potok	Číslo lokality	Lokalita	Počet hnízdění v sezoně 2017	Počet hnízdění v sezoně 2018	Probíhající hnízdění v dubnu 2019
Rokytká	1	Vysočany – u areálu tzv. fitness stezky A	●	●●	
	2	Vysočany – u fitness stezky B	●	●●	+
	3	Hrdlořezy – v blízkosti sportovního komplexu Břežanka		●	+
	4	přírodní rezervace V Pískovně	●●	●●	+
	5	Nedvězí – naproti vinárně	●	●●	+
	6	Nedvězí – velký meandr		●	
Botič	7	Záběhlce – na úrovni Záběhlické školy			+
	8	Hostivař – naproti Křesťanskému gymnáziu		●	
	9	Křeslice – u odpočívadla	●●	●●	
	10	Průhonice – pod parkem	●●	●●●●	
	11	Osnice – pod rybníkem Osnice		●	
Radotínský potok	12	CHKO Český kras – Cikánka		●	
	13	CHKO Český kras – mezi Taslarovým a Kalinovým mlýnem		●●	
Kunratický potok	14	za restaurací Na tý louce zelený	●		
	15	Dolnomlýnský rybník	●●	●●	+
Dobřešovický potok	16	Průhonický park – u vedlejšího vchodu	●●	●●●	+
Lipanský potok	17	přírodní památka Krňák			+

nedostatků potravy. K jejich uhynutí může ale dojít i po krmení příliš velkými rybami, které nedokážou polknout – mohou se jimi i zadusit.

Početnost ledňáčků závisí na průběhu zimy. V případě dlouhotrvajících mrazů zimující jedinci nepřežijí kvůli nedostupnosti ryb a tažní přilétají později, a tak se zpozdí i začátek hnízdní sezony. Když je zima příznivá, sezona začíná dříve a stihnou zahnízdit i vícekrát. Relativně mírné zimy v posledních letech se tak u nás mohly na četnosti hnízdění ledňáčků projevit příznivě.

I když je úspěšně vyvedeno velké množství mláďat, úmrtnost v prvním roce života se uvádí až 80 %. Příčinou může být utopení kvůli nedostatečně impregnovanému („navoskovanému“) peří v prvních dnech po vylétnutí, neschopnost naučit se lovit, predace dravcem apod.

Pro ochranu ledňáčka říčního a jeho životního prostředí je důležité pravidelné mapování hnízdního výskytu v krajině a sledování dynamiky jeho regionální

populace. Řešení, nejen této problematiky, na nadnárodní úrovni bylo stanoveno v závěrečném usnesení I., II. a III. mezinárodního semináře Ochrana a výzkum ledňáčka říčního v říjnu 2005, listopadu 2008 a říjnu 2016 ve Vlašimi. Také v rámci národního programu Ochrana biodiverzity byl v r. 2018 finančně podpořen a autorkou tohoto článku zrealizován projekt Mapování hnízdního výskytu ledňáčka říčního na území hl. m. Prahy a jeho bezprostředního okolí, a v tomto roce byl podán další podobný projekt. Cílem těchto projektů je kontrola již známých hnízdních stěn a zjišťování dalších míst skutečného hnízdění, zmapování aktuálního stavu hnízdicích párů na pražských potocích a zjištění úspěšnosti hnízdění. Informace o místech skutečného hnízdění jsou poskytovány orgánům ochrany přírody a správcům vodních toků pro rozhodování o úpravách vodních toků, které bývají často v neprospěch výskytu a hnízdění ledňáčka říčního. Všechny lokality jsou zaneseny v Nálezové databázi ochrany

přírody (NDOP) spravované Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR, jsou tedy chráněny zákonem.

Data o lokalitách na potocích, kde ledňáci hnízdili, a informace o jednotlivých hnízdech za období 2017 až duben 2019 byla získána terénním výzkumem autorky tohoto článku. Pro zjišťování průběhu hnízdění je používána malá kamera připojená na LCD monitor, která byla při každé kontrole vsunuta jen na krátkou dobu do obsazené nory ledňáčka.

Výzkum probíhá v rámci dizertační práce na Ústavu pro životní prostředí Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Jeho náklady byly v r. 2018 částečně pokryty projektem Českého svazu ochránců přírody v rámci programu Ochrana biodiverzity (projekt 121810).

Seznam použité literatury uvádíme na webové stránce Živý.

